

4. Соборность, земство, демократия // Материалы Всероссийской научно-практ. конференции, посвященной памяти Д.Н. Шипова т.2. 3-5 декабря 2003 г. – Смоленск: СГПУ, 2003. – с.21
5. В поисках гражданского общества в самодержавной России // Гражданская идентичность и сфера гражданской деятельности в российской империи. Вторая половина XIX-начало XX вв. / Ред. Б. Петров-Эникер, Г.Н.Ульянова. – М.: Росспэн, 2007.
6. Конституция Украинской Социалистической советской республики утвержденная Всеукраинским съездом Советов в заседании 10-го марта 1919 года и принятая в окончательной редакции Всеукраинским Центральным Исполнительным Комитетом в заседании 14-го марта 1919 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_\(1919\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_(1919))
7. Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица) / С.Н. Братусь. – М.: Юридическое Издательство Министерства Юстиции СССР 1947. – С.19-21.
8. Костенок І. Радянська модель самоврядування як чинник впливу на сучасні самоврядні практики на просторах радянського простору / І. Костенок // Публічне управління: теорія та практика. Зб. наук. праць Асоціації докторів наук з державного управління. –Х.: Вид-во «ДокНауКДержУпр», 2012 – № 4 (12). – С.169.
9. Конституція (Основний закон) Української Радянської соціалістичної республіки прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420>
10. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – ст. 170.
11. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрямки модернізації: наукова доповідь / [редкол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, В.В. Толкованов та ін.]; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. – К.:НАДУ, 2014. – 128 с.
11. Мамонова В. Залучення громадськості до участі в управлінні місцевими справами // Аспекти самоврядування. – 2004. – № 5 (26). – С 15.

УДК 316.422

Довбня О.М.

Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЦИВІЛІЗОВАНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТУ В УМОВАХ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Розглядається роль громадянського суспільства у розв'язанні конфліктів, що призводять до глибокої політичної кризи. Доводиться, що без активізації суспільних організацій неможливе подолання зовнішньої залежності та відновлення економічного й духовного розвитку України.

Ключові слова: політичний конфлікт, громадянське суспільство, соціальне представництво в органах влади..

© Довбня О.М., 2016.

Довбня Е.Н.

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО КАК ИНСТРУМЕНТ ЦИВИЛИЗОВАННОГО РАЗРЕШЕНИЯ КОНФЛИКТА В УСЛОВИЯХ ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА В УКРАИНЕ

Рассматривается роль институтов гражданского общества в разрешении конфликтов, приводящих к глубокому политическому кризису. Доказывается, что без активизации общественных организаций невозможно преодоление внешней зависимости и возобновление экономического и духовного развития Украины.

Ключевые слова: политический конфликт, гражданское общество, социальное представительство в органах власти.

Dovbnya O.

CIVIL SOCIETY AS A TOOL OF CIVILIZED CONFLICT RESOLUTION DURING THE POLITICAL AND ECONOMIC CRISIS IN UKRAINE

The role of civil society and its institutions in conflict resolution is explored. In particular, author puts an emphasis on the conflicts, which result in a deep political crisis. It is proved that without the activity of non-governmental organizations Ukraine will not be able to overcome its external dependence and sustain economic and cultural growth.

Key words: political conflict, civil society, social representation in the governmental bodies.

Процес демократизації суспільства, що відбувається в Україні останню чверть століття, не може відбуватися безконфліктно. Суспільство вступило на шлях складних і болючих перетворень, основний зміст яких визначається досить приблизно двома словами: «ринок» і «демократія». Ринок – це відкрито визнаний конфлікт у сфері економічних інтересів за наявності правил торгу, купівлі-продажу, угод. За умови дотримання цих правил сторони виграють, а у випадку їхнього порушення – виграє лише сторона, пов'язана із державною владою або з олігархічними колами. Але у будь-якому разі цей виграш виявляється нетривалим і призводить до потрясінь.

Демократія – це також відкрите зіткнення інтересів, змагальність, а відтак і конфліктність у сфері політичних відносин, боротьби за владу та участь у ній. Цим пояснюється складність досягнення рівноваги.

Історію суспільств можна розглядати як зміну одного типу соціальної нерівності іншим. З цієї точки зору, ідеальних суспільств «повної злагоди» не буває, оскільки всі вони стратифіковані, а отже, несправедливі.

Останні двадцять п'ять років українське суспільство знаходиться у процесі трансформації, зміни своєї соціальної природи шляхом руйнування старих і

створення нових соціальних структур і інститутів. Змінюються форми й відносини власності, форми політичної влади й управління, система правосуддя, загалом уклад життя. Трансформація являє собою складне переплетіння економічних, політичних і соціальних процесів.

Дослідженням конфліктів присвячені праці відомих політологів, учених школи «політичного реалізму», теоретиків війни, політичних діячів. Насамперед ідеться про праці Д. Болла, Г. Моргентау, Б. Броді, М. Гальперіна, Г. Кісінджера, Дж. Кеннана, Ж. Коллінза, Р. Макнамари, Ч. Маршалла, К. Норра, В. Парсонса, К. Томпсона, П. Кроссера, Р. Такера та ін. Більшість дослідників вважає, що безконфліктних перехідних суспільств не буває, але у розв'язанні конфліктів значну роль відіграють діалог держави й громадянського суспільства та рівень політичної культури населення і політиків.

Цілком розвинене громадянське суспільство – важлива умова ефективного функціонування держави. Більше того, як відзначав філософ XVII ст. Дж. Локк, «суспільство набагато важливіше держави й переживе його. Розпад держави не тягне за собою розпаду суспільства. У разі ж зникнення суспільства державі не встояти» [1, с.167]. Саме стан суспільства сприяє чи то гальмує процес демократизації, а не навпаки. Суб'єктом демократії є народ, і

саме він покликаний бути вирішальною силою формування демократичної політичної еліти (висуває та обирає «знизу вверху», контролює й певною мірою координує її діяльність), зумовлюючи загальнодемократичний курс офіційної політики країни. І тут багато що залежить від характеру диференційованості суспільства, соціальних якостей індивідів як його складників. У цьому разі на перший план виступає необхідність для індивідів мати достатні політичні знання, які допомагатимуть йому захищати свою незалежність, бути суб'єктом політичної активності, контролювати дії своїх представників у парламенті чи то органах місцевої влади. Отже, першоосновою народовладдя є знання про демократію, їхнє поширення у горизонтальній площині. Без цього демократія може перетворитися на фікцію.

Становлення української державності відбувається у складних умовах політичної неготовності більшості населення до демократії та стрімкого поглиблення соціально-економічної диференціації. У кінці ХХ ст. суспільство ділилося на два протилежних за політико-економічними інтересами шари. Пізніше внаслідок процесу приватизації державної власності виділилось три групи – номенклатура, яка намагалась перетворити владну посаду у власність, криміналітет і «різничинці» (інженери, викладачі). Всіх об'єднувало прагнення до економічного й політичного панування. Як справедливо зазначав фундатор «теорії груп» А. Бентлі, «кожній групі відповідає інтерес, кожному інтересу – група» [2, с.18].

На першому етапі незалежності до влади прийшли націонал-демократи здебільшого з колишніх дисидентів. У першу чергу їх цікавила зміна державних символів, міжнародне визнання, але загалом вони були нездатні правити країною в нових умовах. Серед них було чимало тих, хто жадав отримати будь-яку посаду в уряді. А тим часом швидко виникали верстви нових власників унаслідок приватизації, формувались фонди, створювались нові політичні партії (і одразу ж передвборчі штаби для участі у виборчих кампаніях). Усе це відбувалось під гаслом «Країною мають керувати багаті й успішні люди». У цей період «пересічний українець» не дуже переймався боротьбою за незалежність країни й демократію, мимоволі обираючи стан зниженої соціополітичної життєдіяльності – свого роду «громадянську сплячку». Іншими словами, він обрав роль стороннього

спостерігача інституціональних і економічних перетворень, ініційованих вузьким колом політичної та ділової еліт (які зрештою й прийшли до влади у 1994 р.). За часів президентства Л. Кучми сформувались й зміцніли перші українські олігархи. Панував порядок «Усе на продаж!» – від газет до місць у парламенті. Внаслідок цього 0,1 % населення України приватизував всі багатства країни, а решта населення стали незаможними.

Молода генерація українських олігархів виявилась здатною впливати на формування порядку денного в країні у своїх корисливих інтересах завдяки привласненню природних ресурсів, підприємств, засобів масової інформації. З того часу вибори у законодавчий орган країни та місцеві органи самоврядування стали демонстрацією сили й можливостей вітчизняних олігархів. Їхні висуванці проходили до Верховної Ради за партійними списками та на мажоритарних округах і це дозволяло можновладцям зміцнювати свої економічні й політичні позиції на всіх рівнях. І сьогодні вони виявляють неабияку наполегливість під час передвборної президентської та парламентської кампаній, їх ніщо не спиняє: ані жорстокості «громадянської війни», ані політичні вбивства (Є. Щербань, В. Гетьман, Г. Гонгадзе, О. Бузина та ін.).

Процеси, розпочаті за часів Л. Кучми у 1994 – 2004 рр., спричинили перший Майдан 2004 року. До основних причин, які підвищують вірогідність масової участі населення у цих подіях можна віднести: 1) високий рівень незадоволеності населення економічними умовами життя; 2) підвищення рівня недовіри до владних структур і політичних лідерів; 3) низький рівень політичної залученості – участь населення у легітимних формах політичного життя (членство у партіях, політичних рухах, асоціаціях, участь у виборах, зустрічах з представниками влади тощо); 4) низький рівень політичної ефективності – відчуття людиною можливості легітимно впливати на соціальні процеси та політичні рішення, що зачіпають їхні інтереси.

Але через невисокий рівень політичної культури учасників протестів 2004 р. та пасивності більшості населення результатами народних виступів скористалися певні олігархічні кола, незадоволені тим, що принцип правління Л. Кучми «поділяй і владарюй» не дозволяв жодній з фінансово-промислових груп закріпити завойовані позиції.

Після Майдану-2004 зміна президентів і урядів не змогла спинити поглиблення процесу соціально-економічного розшарування та зубожіння населення України, який поступово набував загрозливих для політичної стабільності масштабів. За даними досліджень Інституту соціології НАН України, якщо на початку 1990-х років

співвідношення доходів 10 % найбільш багатих до 10 % бідніших українців становило 5:1, то у 2001 р. – 30:1, а у 2010 р. – 40:1 [3, с.4]. Розрив у доходах продовжувався й у наступні роки. На питання «Наскільки погіршилося фінансове становище вашої сім'ї?» були отримані такі відповіді [4, с.1]:

	2011	2012	2013	2014	2015
Різко погіршилося	18 %	15 %	17 %	40 %	45 %
Дещо погіршилося	36%	27 %	30 %	37 %	34 %
Швидше погіршилося	6 %	14 %	9 %	0 %	0 %

А на часі, коли Всесвітній банк переглянув мінімум, за яким починається рівень крайньої бідності (його підняли з 1,25 доларів до 1,9 доларів на день), за межею бідності можуть опинитися 7 млн. українців [5, с.5]. А така ситуація аж ніяк не може сприяти зростанню політичної культури, а відтак – цивілізованості активності населення.

Незадоволення результатами Майдану-2004 р., відсутність справжніх реформ на користь народу України, продовження процесу зубожіння й політичного безправ'я призвели до другого Майдану – кінця 2013 – початку 2014 р., який за чисельністю учасників поступився першому Майдану, але був більш радикальним і кровавим. Так, представників попередньої влади вдалося усунути від керівництва, але та частка активістів Майдану, які на «революційній» хвилі вдалося отримати владні посади чи то стати депутатами Верховної Ради, здебільшого не мала ані необхідних знань про суспільство, ані навичок управління, ані уявлення про систему влади взагалі. Це не наближає до здійснення головної мети – встановлення справжньої демократії, тобто такої системи влади, за якої держава, політичні інститути залежать від юридично оформленої волі народу. У протилежному випадку, тобто коли у суспільстві зникає потреба у загальному для всіх законі й праві, встановлюється неконтрольована тиранія в особі тирана чи то олігархічної групи. Щоправда, деякі не помічають її навіть тоді, коли вона стає очевидною і боротися з беззаконням і корупцією стає неможливим. А як стверджує професор Єльського університету Р. Даль, «теорія демократії має справу з такими процесами, через які пересічні громадяни контролюють своїх лідерів» [6, с.8]. При цьому «ключовою характеристикою демократії є постійна чуйність уряду до настроїв і бажань

громадян» [7, с.1]. Але про яку «чуйність» може йти мова, якщо уряд складається з осіб, які представляють лише 0,3% населення за рівнем життя. З дев'ятнадцяти членів Кабінету Міністрів А. Яценюка, який почав працювати з 2014 р., чотирнадцять «прийшли» з бізнесу й не полишили його під час роботи у Кабміні. Лише двоє з них відповіли, що власного бізнесу не мають [8, с.1-5].

Не змінився й соціальний склад наступного уряду, який у квітні 2016 р. очолив В. Гройсман. Більше того, при формуванні складу нового уряду не були враховані географічні особливості та адміністративно-територіальний поділ країни. Так, у Кабміні є 22 представники Правобережжя і лише один з Лівобережжя України. Така ситуація закладає основи для формування конфліктних ситуацій перш за все у системі соціальної взаємодії суб'єктів і об'єктів управління. Вочевидь спостерігаємо порушення того правила, якого дотримуються у країнах стабільної демократії: принципу пропорційності територіального представництва у державних структурах. Тому й сьогодні більшість громадян незадоволені своїми можливостями змінити своє соціально-економічне становище легальним шляхом, не довіряють державним структурам і політичним інститутам. В умовах масової недовіри до держави роль рушійної сили реформ могла б належати інститутам громадянського суспільства. Однак останні розвиваються надто повільно й непослідовно. А на деяких напрямках цей розвиток більше нагадує деградацію. За останні десять років суттєво знизилась підтримка населенням інституту багатопартійності, залученість людей до суспільно-політичних організацій. Загалом за роки незалежності України залученість громадян у суспільну діяльність знизилась до такого

рівня, який визначає майже повну безпорадність всього суспільства й окремої особи, зокрема у спробах поставити під громадський контроль ті чи інші державні структури. Нерозвиненість громадянського суспільства тісно пов'язана з украй низьким рівнем його політичної ефективності, що виявляється у стійкій впевненості громадян у тому, що вони не мають реальних інструментів боротьби з утисками з боку представників центральної чи місцевої влади. Цьому сприяють ще такі фактори, як невисокий рівень політичної свідомості та громадянської культури більшої частини населення, залежність прийняття політичних рішень на державному та місцевому рівнях від олігархічних структур, а головне – вимивання головного підґрунтя громадянського суспільства – середнього класу. Починаючи з четвертого кварталу 2013 р. в Україні домінує тенденція зменшення у соціальній структурі вищого середнього шару та середнього середнього шару. Водночас збільшується частка більш низьких шарів [9, с.5].

Революції й бунти виникають лише там і тоді, коли не працюють демократичні механізми, люди відчують правову незахищеність, відсутність соціально спрямованого законодавства, в тому числі справедливого податкового законодавства. Тільки усвідомивши свої інтереси, різні верстви населення зможуть сприяти своїми

діями становленню громадянського суспільства як основи демократичної державності та інструменту розв'язання конфліктів будь-якого рівня і у будь-яких сферах. Лише таким чином в умовах продовження воєнних дій та економічної кризи можна перетворювати Україну на стабільну й правову державу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Локк Дж. Два трактата о государственном правлении / Джон Локк // Сочинения: В 3 т. – Т.3. – М.: Мысль, 1988. – 569 с. – С.135-406.
2. Шапиро И. Демократия и гражданское общество / И. Шапиро // Полис. – 1992. – № 4. – С.17-29.
3. Зеленина Е. Жизнь на вулкане, или как меняются богатство и бедность / Е. Зеленина // Время. – 2014. – 6 ноября. – С.3.
4. Данные опроса, проведенного социологической группой «Рейтинг» // Аргументы и факты в Украине. – 2015. – № 44. – С.1.
5. Время. – 2015. – 8 ноября. – С.5.
6. Даль Р. Введение в теорию демократии / Р. Даль. – М.: Мысль, 1992. – 282 с.
7. Dahl R.A. Polyarchy: Participation and Opposition / R. Dahl. – L.: New Heiven, 1971. – 124 p.
8. Спасательный круг // Зеркало недели. – 2014. – 6-12 декабря. – С.1-5.
9. Время. – 2015. – 14 июня. – С.5.